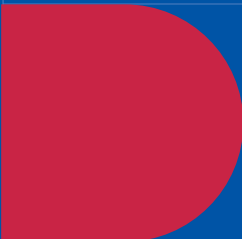

Bartek Lis

Czytelnictwo osób starszych (60+)

Raport z badań

Opracowano
na zlecenie
Instytutu Książki

Bartek Lis

Czytelnictwo osób starszych (60+)

Raport z badań

Opracowano
na zlecenie
Instytutu Książki

Autor raportu

dr Bartek Lis

Redakcja

Elżbieta Zarych

Opracowanie typograficzne i skład

Alicja Stępnia

Proponowany zapis bibliograficzny

Lis B. (2026) Czytelnictwo osób starszych (60+). Raport z badań, Kraków: Instytut Książki.

Badanie zostało zrealizowane przez dr. Bartka Lisa na zlecenie Instytutu Książki.
Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Kraków 2026

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	5
--------------	---

CZĘŚĆ I

CZYTELNICTWO OSÓB STARSZYCH (60+) W POLSCE I EUROPIE – ANALIZA DANYCH (2020–2025)

Wprowadzenie	7
1. Obraz ilościowy: Polska i UE	7
2. Motywacje i funkcje czytania w wieku senioralnym	8
3. Formy lektury i bariery	9
4. Biblioteka jako infrastruktura dobrostanu i włączenia społecznego	11
5. Modele i interwencje: co działa dla osób 60+	11
6. Polska: warunki instytucjonalne i kierunki rozwoju	12
7. Konteksty uzupełniające z Europy	14
8. Wnioski końcowe	16
Bibliografia	17

CZĘŚĆ II

OSOBY STARSZE JAKO UŻYTKOWNICY BIBLIOTEK. RAPORT

Wprowadzenie	20
1. Metodologia i założenia analityczne	20
2. Charakterystyka próby i respondentów	21

3. Model konceptualny (mapa problemu)	22
4. Segmentacja seniorów i senierek – typologia person	24
5. Kluczowe wątki	27
5.1. Biblioteka jako trzecie miejsce vs. „pragmatyczna wypożyczalnia”	27
5.2. Postawy bibliotekarzy wobec seniorów i potrzeb osób starszych	28
5.3. Czytelnicze rekomendacje i opieka czytelnicza	28
5.4. DKK/UTW: klub książki vs. klub towarzyski	29
5.5. Dostępność i mobilność – „książka na telefon”, DPS, terminy	30
5.6. Format materiałów: duży font /audiobook/ e-czytelnictwo	30
5.7. Technologia: od nieufności do sprawności	31
5.8. Płeć i preferencje	32
5.9. Finanse i partnerstwa	32
5.10. Negatywne przypadki i napięcia	33
6. Wnioski przekrojowe	34
7. Macierz bariera → interwencja (propozycje wdrożeniowe)	35
8. Planowanie przyszłych działań. Perspektywa 5–10 lat	36
9. Konkluzje	37

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie powstało na zlecenie Instytutu Książki jako element szerszych działań zmierzających do wypracowania rekomendacji dla przyszłych programów i inicjatyw skierowanych do senierek i seniorów. Jego punktem wyjścia była potrzeba lepszego rozpoznania zarówno skali i uwarunkowań czytelnictwa w grupie osób w wieku 60+, jak i codziennych praktyk realizowanych przez pracownice i pracowników bibliotek publicznych, którzy pracują z seniorami i seniorkami w różnych uwarunkowaniach lokalnych.

Raport ma strukturę dwuczęściową. Część pierwsza porządkuje kontekst badawczy – syntetyzuje dostępne dotychczasowe dane, wyniki badań krajowych i europejskich oraz ustalenia z ostatnich lat dotyczące czytelnictwa osób starszych, jego funkcji, barier i znaczenia społecznego. Stanowi ona tło interpretacyjne dla dalszych analiz i pozwala umiejscowić sytuację polskich bibliotek w szerszym pejzażu demograficznym i kulturowym.

Część druga ma charakter jakościowy i zawiera pogłębioną analizę zagadnienia. Przedstawia perspektywę bibliotekarek i bibliotekarzy opartą na indywidualnych wywiadach i koncentruje się na praktykach, doświadczeniach oraz wyzwaniach związanych z pracą z osobami starszymi. Analiza pokazuje bibliotekę jako przestrzeń relacji, opieki czytelniczej i animacji społecznej, a jednocześnie ujawnia napięcia, ograniczenia oraz potencjały rozwojowe, które mają znaczenie dla projektowania przyszłych działań.

Obie części należy czytać łącznie jako elementy komplementarne. Dane kontekstowe z pierwszego rozdziału pomagają zrozumieć zjawiska opisywane w badaniu jakościowym, zaś głosy praktyków z bibliotek konkretyzują i osadzają w realiach wnioski płynące z analiz statystycznych i przeglądów literatury. W tym sensie całość raportu stanowi nie tylko diagnozę, lecz także punkt wyjścia do dalszej refleksji i pracy nad rozwiązaniami odpowiadającymi na zróżnicowane potrzeby starzejącego się społeczeństwa.

Część I

**Czytelnictwo osób starszych (60+)
w Polsce i Europie –
analiza danych (2020–2025)**

Wprowadzenie

Starzenie się populacji w Polsce i w większości krajów europejskich czyni z czytelnictwa osób 60+ ważny obszar polityk kulturalnych, społecznych i zdrowotnych. W debacie publicznej coraz częściej podkreśla się, że czytanie książek przez seniorów wiąże się nie tylko z uczestnictwem w kulturze, ale też ze wzmacnianiem kapitału społecznego i przeciwdziałaniem wykluczeniu. Lektura – rozumiana zarówno jako praktyka indywidualna (trening pamięci, koncentracji, regulacja nastroju, budowanie poczucia ciągłości biograficznej), jak i społeczna (udział w klubach, spotkaniach autorskich, wydarzeniach międzypokoleniowych), a także korzystanie z bibliotek i innych instytucji kultury – łączy wymiar kulturowy, zdrowotny i obywatelski. Dla wielu seniorów aktywności te mają znaczenie terapeutyczne oraz integracyjne, sprzyjają budowaniu więzi społecznych i zaangażowaniu obywatelskiemu w lokalnych wspólnotach. Niniejsze opracowanie syntetyzuje ustalenia z ostatnich pięciu lat (2020–2025) z raportów krajowych i europejskich oraz z ewaluacji programów bibliotecznych, by zarysować spójny i wieloaspektowy obraz potrzeb, barier i skutecznych rozwiązań dla grupy 60+.

1. Obraz ilościowy: Polska i UE

POLSKA

Wskaźnik podstawowy (co najmniej jedna przeczytana książka w roku) stabilizuje się w okolicach 40%. W ujęciu wiekowym różnice są wyraźne: osoby 60–69 lat czytają znacznie częściej niż grupa 70+, w której odsetek czytających jest najniższy. Równocześnie utrzymuje się różnica

płci – kobiety 60+ czytają częściej niż mężczyźni 60+. Dane z Biblioteki Narodowej pokazują, że wśród kobiet powyżej 60 r. ż. wskaźnik sięga niemal połowy populacji, podczas gdy u mężczyzn oscyluje on wokół jednej trzeciej. Wskazuje to na silny wymiar płciowy w praktykach lekturowych seniorów (Biblioteka Narodowa 2025).

UNIA EUROPEJSKA

Dane porównawcze wskazują, że w Unii Europejskiej czytelnictwo wśród osób 65+ jest niższe niż w młodszych kohortach, choć między poszczególnymi krajami występują znaczne różnice. Kraje nordyckie i zachodnioeuropejskie utrzymują relatywnie wyższe wskaźniki, a Europa Środkowo-Wschodnia – niższe. Wspólnym trendem dla UE jest utrzymywanie się względnie stabilnych praktyk czytelniczych wśród kobiet 60+ i spadek w najstarszych kohortach (Eurostat 2024).

2. Motywacje i funkcje czytania w wieku senioralnym

Badania jakościowe i przeglądy wskazują, że wśród osób starszych czytanie pełni funkcje wieloaspektowe, które ściśle splatają się z ich codziennością i potrzebami:

- poznawcze i zdrowotne (trening pamięci, koncentracji, „higiena umysłu”, podtrzymywanie sprawności intelektualnej w późnym wieku);
- emocjonalne (regulacja nastroju, obniżanie stresu, budowanie poczucia sprawczości i ciągłości życiowej po przejściu na emeryturę, a także poczucie bezpieczeństwa egzystencjalnego);
- społeczne (pretekst do rozmowy, włączanie w życie wspólnoty, przeciwdziałanie samotności i izolacji, aktywizacja w środowisku lokalnym).

Ważny komponent motywacyjny stanowią rytuały i regularność (stałe pory i miejsca lektury, tworzenie „świętego czasu” dla książki), które zwiększają trwałość nawyku czytania w późnym wieku i sprzyjają zachowaniu poczucia ciągłości biograficznej. Właściwe rozpoznanie tych motywacji przez bibliotekarzy i bibliotekarki powinno przekładać się na umiejętne i precyzyjne stosowanie rozwiązań: projektowanie oferty, dobór form pracy oraz organizację działań wspierających, a także na rozwój kompetencji w zakresie wsparcia szkoleniowego i warsztatowego adresowanego do tej grupy (Arts Council England 2022; The Reading Agency 2023).

3. Formy lektury i bariery

FORMATY

W grupie osób 60+ utrzymuje się dominacja książki drukowanej. Seniorzy deklarują przywiązanie do materialności papieru: zapachu, faktury i poczucia własności, co czyni książkę drukowaną nie tylko medium, lecz także symbolem ciągłości kulturowej. E-booki i audiobooki adaptowane są wolniej z powodu trzech nakładających się czynników:

- braku urządzeń/abonamentów i wysokich kosztów sprzętu;
- niskiej samoskuteczności cyfrowej (rozumianej jako poczucie własnej skuteczności: przekonanie, czy senior potrafi samodzielnie obsłużyć nowe technologie; jej niski poziom oznacza lęk i brak wiary w możliwość nauczania się obsługi e-booków, aplikacji czy serwisów online. To zjawisko zostało szeroko opisane w psychologii jako *self-efficacy* i przekłada się na decyzję o podejmowaniu lub zaniechaniu działań) oraz obawie przed technologią;
- preferencji sensorycznej dla papieru i rytuałów czytelniczych zakorzenionych w wieloletnich praktykach.

Raporty wskazują jednak na to, że tam, gdzie bariery techniczne są łagodzone (duży font, proste procedury dostępu, wsparcie 1:1 ze strony

bibliotekarza lub wolontariusza), formaty cyfrowe pełnią ważną funkcję kompensacyjną, szczególnie dla osób z ograniczeniami wzroku i mobilności. Dodatkowo rośnie znaczenie audiobooków na nośnikach fizycznych (np. CD), które są łatwiejsze w obsłudze dla seniorów niż aplikacje mobilne (Libraries Connected 2024; Pedagogiczna.pl 2025; Raport Biblioteki Narodowej 2025).

BARIERY KLUCZOWE

- zdrowotne – związane z pogarszającym się wzrokiem, zmęczeniem i ograniczeniami poznawczymi, które utrudniają dłuższą lekturę;
- ekonomiczne – ceny nowości wydawniczych, koszty dojazdu do biblioteki czy zakupu urządzeń cyfrowych;
- informacyjne – brak wiedzy o ofercie bibliotek, w tym usługach specjalnych, takich jak książka na telefon czy kluby dyskusyjne;
- cyfrowe – lęk, brak kompetencji i niska samoskuteczność w korzystaniu z nowych technologii, co powoduje niechęć do e-booków czy serwisów online.

Bariery te często nakładają się na siebie i kumulują silniej wśród najstarszych (70+), szczególnie na obszarach wiejskich i peryferyjnych, gdzie ograniczony jest transport publiczny i gdzie dochodzi do redukcji lokalnej infrastruktury bibliotecznej. Badania podkreślają, że seniorzy, którzy nie mają łatwego dostępu do bibliotek lub wsparcia ze strony bibliotekarzy, częściej rezygnują z praktyk czytelniczych (Annual Libraries Report 2023–2024; Pedagogiczna.pl 2025; Raport Biblioteki Narodowej 2025).

4. Biblioteka jako infrastruktura dobrostanu i włączenia społecznego

Wskaźniki z Wielkiej Brytanii oraz ewaluacje „bibliotek jako usług podstawowych” pokazują, że fizyczna dostępność (czynne filie, godziny otwarcia, bibliobusy) jest krytyczna dla osób starszych. Biblioteka działa jako „bezpieczna przystań”: neutralna przestrzeń, która łączy ofertę książkową z towarzyskością, informacją obywatelską, pomocą cyfrową i programami prozdrowotnymi. Raporty sektorowe akcentują wartości takie, jak:

- zdrowie i niezależne życie (biblioteka jako punkt wsparcia w samodzielnym funkcjonowaniu i redukcji izolacji społecznej);
- inkluzja cyfrowa (bezpłatny internet, komputery, wsparcie asystowane, proste „mikrolekcje”);
- relacje społeczne (kluby, wolontariat, wydarzenia literackie).

Znaczenie tych wartości rośnie wraz z wiekiem użytkowników i spadkiem dostępności innych instytucji lokalnych.

5. Modele i interwencje: co działa dla osób 60+

Shared reading (wspólna lektura) w małych, regularnych grupach – często z elementem czytania na głos – jest jedną z najlepiej opisanych metod budowania nawyku i dobrostanu. Badania pokazują, że wiąże się ona ze spadkiem objawów depresyjnych, poprawą nastroju, wzrostem poczucia przynależności i więzi społecznych. Kluczowe jest wspólne przeżywanie tekstu i możliwość rozmowy, co sprzyja integracji i przeciwdziałaniu izolacji (The Reading Agency 2023; Milani et al. 2025).

Programy międzypokoleniowe (np. kluby łączące seniorów i młodzież) dodatkowo wzmacniają motywację „domową” do lektury, przeciwdziałają osamotnieniu i otwierają przestrzeń do wymiany doświadczeń. Badania pokazują, że mogą one wspierać funkcje poznawcze osób

starszych, zapobiegać spadkowi pamięci i aktywizować je społecznie (Arts Council England 2022; Plummer et al. 2023).

Wsparcie cyfrowe 1:1 i mikroszkolenia (15–20 minut, jeden cel na spotkanie: instalacja aplikacji, powiększanie fontu, logowanie, wypożyczenie e-booka) zmniejszają lęk technologiczny i obniżają próg wejścia do oferty e-treści. W połączeniu z prostą polityką haseł/urządzeń ułatwia to korzystanie z audiobooków i e-booków przez osoby 60+. Takie formy wsparcia wskazywane są jako szczególnie efektywne w raportach krajowych i międzynarodowych (Libraries Connected 2024; Raport BN 2025).

Usługi mobilne i progi wejścia: „książka na telefon”, bibliobusy oraz „pierwsza wizyta” z rekomendacją bibliotekarza i informacją o ofercie senioralnej zwiększają retencję użytkowników 60+ i pozwalają na objęcie ofertą osób mniej mobilnych. Ich skuteczność potwierdzają analizy w Polsce i Wielkiej Brytanii, podkreślające rolę bliskości usług bibliotecznych dla utrzymania praktyk czytelniczych wśród seniorów (Annual Libraries Report 2023–2024; Pedagogiczna.pl 2025).

6. Polska: warunki instytucjonalne i kierunki rozwoju

Dokumenty strategiczne i sprawozdawcze podkreślają, że rozwój usług cyfrowych (platformy, zdalny dostęp) musi iść w parze z utrzymaniem mocnej oferty drukowanej – to z niej korzystają najczęściej osoby 60+. Równolegle akcentowana jest edukacja cyfrowa (np. mikroszkolenia dla seniorów) i partnerstwa z instytucjami opieki oraz organizacjami senioralnymi (domy dzienne, kluby seniora), a także rozwój usług dla osób o ograniczonej mobilności, w tym „książka na telefon” i bibliobusy. Program działania BN 2024–2027 wskazuje również na konieczność współpracy z placówkami opiekuńczymi i środowiskami senioralnymi, aby dotrzeć do czytelników poza tradycyjnymi murami bibliotek. W praktyce lokalnej wciąż kluczowe pozostaje „przyrowadzenie” nowych seniorów do biblioteki i ułatwienie im pierwszych wyborów (progi wejścia, widoczne strefy książek z dużym fontem, czytelne oznakowanie, komfort sensoryczny przestrzeni). Takie działania są

zgodne z rekomendacjami raportów krajowych i międzynarodowych (Annual Libraries Report 2023–2024; MKiDN 2024; Pedagogiczna.pl 2025; Raport BN 2025).

NARODOWY PROGRAM ROZWOJU CZYTELNICTWA 2.0 A SENIORZY

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0, realizowany w latach 2021–2025, był największym w Polsce przedsięwzięciem publicznym ukierunkowanym na wsparcie czytelnictwa i bibliotek. Ewaluacje NPRCz 2.0 mają charakter ogólny – seniorzy nie są w nich wyodrębnieni jako odrębny segment. Nie znajdziemy szczegółowych danych o liczbie nowych czytelników 60+, ich retencji czy skuteczności programów cyfrowych skierowanych do tej grupy. Skala działań była jednakże bezprecedensowa: współpracowano z ok. 2500 beneficjentami (w tym bibliotekami), wyremontowano lub zbudowano ponad sto nowych placówek, zakupiono 16,5 miliona książek, a w ramach priorytetu BLISKO zrealizowano 189 przyznanych dotacji i ponad 3 150 godzin tutoringu animacyjnego dla kadr bibliotecznych (NCK 2025).

Co istotne, w dokumentach programowych seniorzy byli wskazywani jako grupa wymagająca szczególnej troski – ze względu na ryzyko izolacji społecznej, bariery cyfrowe i zdrowotne. Podkreślano, że biblioteki mają pełnić wobec osób starszych funkcję nie tylko dostarczyciela książek, lecz także przestrzeni społecznego zakorzenienia i integracji. Jednocześnie z badań promocyjnych NPRCz 2.0 (np. kampanii „Biblioteki przyjazne dla osób starszych”) wynika, że aż połowa osób 60+ uznawała biblioteki za miejsca „nie dla nich”. To pokazuje, że sama oferta i inwestycje nie zawsze przekładają się na zmianę wizerunku instytucji w oczach seniorów (NPRCz 2023).

Jednym z największych osiągnięć NPRCz 2.0 były inwestycje infrastrukturalne: remonty, modernizacje, poprawa dostępności architektonicznej (podjazdy, windy, szerokie przejścia), a także zwiększenie komfortu korzystania z czytelni. Ewaluacje programu pokazały, że właśnie te działania oceniane były przez beneficjentów jako szczególnie użyteczne. Dla seniorów oznaczało to bardziej przyjazne i dostępne

miejsca, w których można bezpiecznie spędzać czas (Raport ewaluacyjny 2024).

Dzięki zakupowi nowości wydawniczych biblioteki poszerzyły swoje zasoby o kilkanaście milionów egzemplarzy. Największą popularnością wśród seniorów cieszyły się książki drukowane, ale program zapewnił także większą dostępność audiobooków i e-booków. Mimo to bariera obsługi kont i urządzeń cyfrowych pozostała silna. Zjawisko niskiej „samoskuteczności cyfrowej” seniorów sprawia, że bez wsparcia bibliotekarzy korzystanie z e-treści wciąż pozostaje ograniczone (Raport BN 2025).

Ważnym elementem NPRCz 2.0 były działania rozwijające kompetencje bibliotekarzy oraz priorytet BLISKO, który wspierał partnerstwa lokalne. Ewaluacje wskazują, że bibliotekarze doceniali ten komponent najbardziej – pozwalał on nawiązywać współpracę z Ośrodkami Pomocy Społecznej, klubami seniora, stowarzyszeniami czy parafiami. Dzięki temu biblioteki mogły wychodzić z ofertą poza swoje mury i docierać do osób, które rzadko same odwiedzają instytucje kultury (Raport ewaluacyjny 2024).

Mimo ogromnej skali inwestycji, raporty i kampanie towarzyszące NPRCz 2.0 pokazały, że część seniorów nadal nie czuje się w bibliotece u siebie. Bariera jest tu przede wszystkim symboliczna i wizerunkowa – biblioteka bywa postrzegana jako miejsce dla dzieci, młodzieży czy osób uczących się. Badania fokusowe prowadzone w ramach kampanii NPRCz (2023) potwierdziły, że brak aktywnego zaproszenia i komunikacji ze strony personelu bywa kluczowym powodem, dla którego seniorzy nie korzystają z bibliotek.

7. Konteksty uzupełniające z Europy

Wielka Brytania (raport roczny DCMS 2023–2024): Raport zwraca uwagę na odnowienie praktyk korzystania z bibliotek po pandemii, ale jednocześnie podkreśla wieloletni trend spadku realnych wydatków samorządów na usługi biblioteczne, co przekłada się na zamykanie filii i ograniczanie godzin otwarcia. Dla osób starszych ma to szczególnie

duże znaczenie, gdyż ich mobilność jest ograniczona, stąd często nie są w stanie korzystać z placówek oddalonych od miejsca zamieszkania. Im „bliżej domu” znajduje się biblioteka (czynna filia, mobilne punkty, bibliobusy), tym większa jest jej realna dostępność i szansa na utrzymanie praktyk czytelniczych wśród osób 60+. Raport podkreśla, że biblioteki lokalne działają także jako punkty integracji społecznej i wsparcia cyfrowego, co dla seniorów ma kluczowe znaczenie (Annual Libraries Report 2023–2024).

Libraries Connected (Anglia, 2023/2024): Raport strategiczny wskazuje, że biblioteki pełnią funkcję infrastruktury „dobrego życia”, której filary stanowią: inkluzja cyfrowa, zdrowie i dobrostan oraz relacje społeczne. Dokument podkreśla, że dla seniorów kluczowe jest oferowanie bezpiecznych przestrzeni do spotkań, dostęp do wsparcia cyfrowego (np. szkolenia, pomoc 1:1) oraz działania prozdrowotne i aktywizujące. Praktyki te są w pełni spójne z potrzebami osób starszych i uzasadniają inwestycje w programy o charakterze relacyjnym, zdrowotnym i edukacyjnym (Libraries Connected 2024).

Finlandia: Kultura czytania osadzona jest w etosie codzienności i rytuału, co sprzyja trwałości praktyk lekturowych w całym cyklu życia. Badania fińskie pokazują, że seniorzy traktują lekturę jako element budowania wspólnoty i osobistej stabilności. Oceny usług bibliotecznych podkreślają znaczenie wysokich kompetencji personelu w roli animatorów, przewodników kulturowych i „tłumaczy” oferty dla różnych grup wiekowych, w tym 60+. Szczególny nacisk kładzie się na indywidualne podejście do seniorów, rekomendacje książkowe oraz pomoc w korzystaniu z usług cyfrowych, co minimalizuje bariery i wzmacnia poczucie sprawczości. Takie podejście uznawane jest za element fińskiego modelu bibliotek jako podstawowej infrastruktury kulturowej (Ministry of Education and Culture Finland 2021; Hiidenmaa 2024).

Dania: Biblioteka postrzegana jest jako „przystań” i przestrzeń zaufania, w której połączone są lektura, pomoc informacyjna i kontakty społeczne. Raport Roskilde Libraries (2024) wskazuje na to, że seniorzy szczególnie cenią bibliotekę jako neutralne miejsce, gdzie mogą spędzać czas w bezpiecznej atmosferze, uzyskać wsparcie informacyjne, porozmawiać z personelem i innymi użytkownikami. Takie

doświadczenie wzmacnia ich poczucie przynależności i zmniejsza izolację społeczną, co w późnym wieku ma szczególne znaczenie dla dobrostanu i jakości życia (Roskilde Libraries 2024).

8. Wnioski końcowe

Grupa 60+ nie jest jednorodna: młodsi seniorzy (60–69) częściej utrzymują praktyki czytelnicze, spadki widać szczególnie wśród osób 70+.

Społeczny wymiar lektury decyduje o utrzymaniu nawyku: regularne, moderowane spotkania czytelnicze (w tym głośne czytanie) i działania międzypokoleniowe przynoszą mierzalne efekty psychospołeczne.

Dostępność fizyczna i informacyjna to warunek konieczny: bliskość filii, bibliobusy, jasna komunikacja i zaznajomienie seniora z funkcjonowaniem biblioteki.

Cyfryzacja „z ludzką twarzą”: wsparcie 1:1, proste ścieżki korzystania z oferty i mieszany koszyk formatów (druk + e-book/audiobook) zwiększają zasięg oferty w grupie 60+.

Strategie krajowe powinny równoważyć inwestycje w kompetencje personelu i infrastrukturę (komfort przestrzeni, czytelne oznakowanie, zasób publikacji z dużym fontem) z rozwojem usług mobilnych i cyfrowych, tak aby odpowiedzieć na potrzeby również najstarszych czytelników.

BIBLIOGRAFIA

- Arts Council England (2022). Stand by me: The contribution of public libraries to the wellbeing of older people.
- Biblioteka Narodowa (2024). Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023. Warszawa: BN.
- Biblioteka Narodowa (2025). Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2024. Warszawa: BN.
- Eurostat (2024). Younger people and women in the EU read more books (EU-SILC 2022).
- Hiidenmaa, P. (2024). Reading culture as shared ethos: A study of Finnish self-identified readers. Poetics.
- Libraries Connected (2024). Libraries for Living, and for Living Better.
- Milani, C., et al. (2025). Shared reading interventions to promote psychosocial well-being in older adults: A systematic review. *Frontiers in Psychology*.
- Ministry of Education and Culture Finland (2021). The Assessment of Libraries as Basic Services 2021. Helsinki: MoEC.
- MKiDN (2024). Program działania Biblioteki Narodowej w latach 2024–2027.
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Opolu (2025). Raport: Stan czytelnictwa środowiska oświatowego 2024 (woj. opolskie).
- Plummer, J., et al. (2023). How an Intergenerational Book Club Can Prevent Cognitive Decline in Older Adults: A Pilot Study. *Gerontology & Geriatric Medicine*.
- Roskilde Libraries / Seismonaut (2021/2024). A haven in our community: The impact and value of public libraries (wersja ang.).
- The Audience Agency (2020/2023 re-use). Reading for Pleasure – An Evidence Review.
- The Reading Agency (2023). Reading Friends Evaluation Report 2022/23.
- The Reading Agency (2024). Reading Friends Impact Overview 2023/24.
- UK Government / DCMS (2024). Annual Libraries Report 2023–2024.

ŹRÓDŁA DOTYCZĄCE NARODOWEGO PROGRAMU ROZWOJU CZYTELNICTWA (NPRCZ)

NCK (2025): „Czytanie ma tylko dobre strony. Podsumowanie konferencji NPRCz 2.0”.

NPRCz 2.0: „Biblioteki przyjazne dla osób starszych”.

Raport końcowy ewaluacji NPRCz 2.0 (2022).

Raport mid-term + diagnoza społeczna i przestrzenna (2023).

Raporty ewaluacyjne NPRCz (2024).

Raport prekonsultacji NPRCz 3.0 (2025).

Część II

Osoby starsze jako użytkownicy bibliotek

RAPORT

Wprowadzenie

Starzenie się społeczeństwa stawia przed instytucjami kultury – w tym bibliotekami publicznymi – nowe wyzwania. Grupa osób po 60. roku życia staje się coraz liczniejsza i bardziej zróżnicowana, a jednocześnie to właśnie w niej obserwuje się ogromny potencjał rozwoju czytelnictwa i uczestnictwa w kulturze. Celem niniejszego badania było przyjrzenie się, jak biblioteki w całej Polsce rozumieją i realizują swoją misję wobec seniorów: jakie działania podejmują, z jakimi trudnościami się mierzą oraz jakie widzą szanse i potrzeby na przyszłość. Raport stanowi próbę uchwycenia codzienności bibliotekarzy w pracy z osobami starszymi – nie tylko poprzez opisy praktyk, lecz także refleksję nad wartościami i emocjami towarzyszącymi tej pracy.

Niniejsze opracowanie ma charakter jakościowej eksploracji – to wycinkowe, otwarte spojrzenie na złożony temat. Nie rości sobie ono prawa do pełnego ujęcia wszystkich wątków i możliwych interpretacji; raczej stanowi punkt wyjścia do dalszej refleksji, pogłębienia badań i uzupełniania perspektyw, które mogły jeszcze pozostać poza tym materiałem.

1. Metodologia i założenia analityczne

Badanie przeprowadzono metodą jakościową, opierając się na serii indywidualnych, pogłębionych wywiadów (IDI) z 8 bibliotekarkami i bibliotekarzami. Wywiady prowadzono, opierając się na wcześniej przygotowanym scenariuszu (dyspozycje do badań), który wyróżniał m.in. kwestię barier bibliotecznych, form działań animacyjnych, segmentację wiekową seniorów oraz kompetencje bibliotekarek i bibliotekarzy.

Materiał: 8 wywiadów pogłębionych (IDI1-IDI8) z pracownikami/pracownikami bibliotek różnego szczebla (wieś, miasto średnie, metropolia; filie i biblioteki główne; różny staż pracy). Rozmowy trwały ~90 min.

Rama tematyczna: segmentacja „seniorów”, działania czytelnicze i animacyjne, bariery, przestrzeń, technologia, partnerstwa, potrzeby szkoleniowe, perspektywa 5-10 lat.

Procedura analizy:

- lektura całości transkrypcji;
- otwarte kodowanie tematyczne¹;
- triangulacja przypadków (porównania: wieś vs. metropolia; filia vs. siedziba główna; początkujący vs. doświadczony bibliotekarz);
- budowa typologii person i matryc rekomendacji (problem × interwencja).

Ograniczenia: próba celowa i eksploracyjna; ze względu na celowy i eksploracyjny dobór próby uzyskane wyniki mają charakter jakościowy i nie podlegają statystycznej generalizacji. Mogą one jednak być transferowalne do zbliżonych kontekstów, co pozwala na ich wykorzystanie jako źródła pogłębionych wniosków i inspiracji do dalszych badań.

2. Charakterystyka próby i respondentów

PRÓBA – SZKIC ZBIORCZY

Typ placówek: biblioteki gminne/powiatowe/wojewódzkie; filie osiedlowe i biblioteki centralne; jedna z największych filii w dużej dzielnicy metropolii; biblioteka w budynku domu kultury.

1 Otwarte kodowanie tematyczne to pierwszy etap analizy danych jakościowych polegający na przypisaniu fragmentom tekstu opisowych etykiet (kodów) odzwierciedlających ich znaczenie. W analizie, prowadzonej w stylu zbliżonym do NVivo, zidentyfikowano 126 kodów otwartych, które następnie pogrupowano w 27 kodów osiowych, a te z kolei scalono w 9 kategorii nadrzędnych.

Konfiguracje lokalne:

- wieś (dojazdy, brak transportu publicznego, „książka na telefon”);
- małe/średnie miasta (silne Dyskusyjne Kluby Książki/DKK czy Uniwersytety Trzeciego Wieku/UTW, współpraca z Ośrodkami Pomocy Społecznej/OPS, klubami seniora);
- duże miasta (wysoki wskaźnik wypożyczeń, bogata infrastruktura: audiobooki, Legimi/Empik Go, sale warsztatowe).

Staż badanych: od 1,5 roku do 30 i więcej przepracowanych lat; role: wypożyczanie, koordynacja DKK/UTW, zarządzanie, prowadzenie zajęć.

Respondenci i respondentki to bibliotekarze i bibliotekarki z różnych regionów Polski i typów bibliotek publicznych. Próbę dobrano tak, aby odzwierciedlić zróżnicowanie placówek (biblioteki miejskie i wojewódzkie, małe biblioteki gminne) oraz perspektywę zarówno praktyków, jak i menedżerów. Tak szeroki dobór umożliwił uchwycenie lokalnych specyfik i różnych doświadczeń w pracy z seniorami. Osoby do badania były zrekrutowane przez Instytut Książki, we współpracy i porozumieniu z badaczem (wskazanie ogólnej charakterystyki osób badanych: płeć, staż pracy, wielkość ośrodka oraz pełnione funkcje zawodowe).

3. Model konceptualny (mapa problemu)

Na podstawie analizy wywiadów sformułowano model konceptualny pokazujący relacje między „seniorami – czytelnictwem – biblioteką”. Kluczowe elementy modelu to: seniorzy jako różnorodna grupa odbiorców, rola biblioteki jako trzeciego miejsca i oazy społecznego wsparcia oraz bariera – interwencja. Jak podkreśla jeden z rozmówców: seniorzy przychodzą do biblioteki przede wszystkim „z potrzeby porozmawiania” i poczucia przynależności – książka jest tu często pretekstem do spotkania (IDI). Biblioteka pełni funkcję kawiarenki-klubu, w której można wysłuchać seniora i zaproponować mu spędzenie czasu. Przykładem jest praktyka oferowania kawy i stworzenia przytulnych miejsc

do siedzenia dla starszych użytkowników. W modelu uwzględniono także bariery (architektoniczne, cyfrowe, finansowe, zdrowotne i psychologiczne) oraz odpowiadające im interwencje (dostosowanie przestrzeni, szkolenia, programy animacyjne itp.). W kolejnych sekcjach omówiono poszczególne komponenty tego modelu oraz powiązane z nimi rekomendacje.

Determinanty czytelnictwa seniorów: W naszym ujęciu o zaangażowaniu czytelniczym osób 60+ decyduje pięć współzależnych pól: (A) cecha osoby, (B) dostępność biblioteki, (C) oferta i relacje, (D) wsparcie środowiskowe/partnerstwa oraz (E) technologia.

Po pierwsze, cecha osoby obejmuje przede wszystkim wiek (wydzielono następujące subkategorie wiekowe: 60–69, 70–79, 80+), stan zdrowia (mobilność, wzrok/słuch, pamięć – kompetencje poznawcze), płeć (kobiety czytają zdecydowanie częściej niż mężczyźni) oraz posiadane kapitały kulturowe i społeczne, wykształcenie i związane z nimi częściowo nawyki lekturowe (np. emerytowani nauczyciele, przyzwyczajenia towarzyskie).

Po drugie, dostępność należy rozumieć szeroko – obejmuje ona nie tylko architekturę budynku (schody, winda, oświetlenie, kontrast oznaczeń), lecz także dostępność transportową (bliskość przystanku, parkingu, możliwość dowozu) oraz organizacyjną (dogodne godziny otwarcia, elastyczne terminy zwrotów). W tym obszarze mieszczą się również kwestie poznawcze i sensoryczne – czyli dostosowanie form przekazu do osób z ograniczeniami wzroku, słuchu, pamięci czy koncentracji – oraz emocjonalne, związane z atmosferą i „progiem formalności” instytucji. To także dostępność relacyjna: życzliwość personelu, gotowość do rozmowy, sposób komunikacji. W tym szerokim ujęciu dostępność staje się warunkiem rzeczywistego uczestnictwa w kulturze, a nie jedynie fizycznego dostępu do książki.

Po trzecie, oferta i relacje odnoszą się do jakości i różnorodności kontaktu biblioteki z czytelnikami. Obejmuje to zarówno dostęp do dużego druku, audiobooków i e-zasobów, jak i indywidualne rekomendacje oraz rozwijanie form życia kulturalnego – Dyskusyjne Kluby Książki, spotkania autorskie, warsztaty kreatywne czy zajęcia typu neurobik. Biblioteka pełni tu funkcję „trzeciego miejsca” – przestrzeni spotkań, rozmów i wymiany doświadczeń. Relacje między

personalem a seniorami stają się kluczowym elementem przywiązania do instytucji: indywidualne podejście, pamięć o gustach, empatyczna rozmowa budują zaufanie i lojalność czytelników. Usługi takie jak „książka na telefon”, choć mają wymiar praktyczny, stanowią raczej element relacyjnego wsparcia i troski niż wyłącznie logistyczny aspekt dostępności.

Po czwarte, partnerstwa tworzą społeczne zaplecze bibliotek i stanowią kluczowy element wspierania czytelnictwa wśród osób starszych. Obejmują one sieć współpracy z lokalnymi instytucjami i środowiskami – Klubami Seniora, UTW, DPS, parafiami, NGO, OPS, szkołami i mediami lokalnymi – które wspólnie umożliwiają organizację wydarzeń, spotkań czy projektów międzypokoleniowych. W tym kontekście partnerstwa mają przede wszystkim wymiar społeczny i komunikacyjny – służą budowaniu wspólnoty i wzajemnego zaufania, a nie tylko rozwiązywaniu kwestii logistycznych, takich jak dowóz książek czy organizacja transportu. Ich siłą są wymiana zasobów, wspólne planowanie oraz widoczność bibliotek w lokalnym ekosystemie kultury.

Wreszcie technologia obejmuje zarówno narzędzia (Legimi, Empik Go, katalogi online, aplikacje), jak i umiejętności korzystania z nich – po stronie bibliotekarzy oraz czytelników. To obszar, w którym postęp techniczny spotyka się z barierami poznawczymi i emocjonalnymi. Z jednej strony rozwój e-czytelnictwa i dostęp do zasobów cyfrowych stwarzają nowe możliwości dla seniorów, z drugiej – brak kompetencji cyfrowych i nieufność wobec nowych mediów mogą powodować wykluczenie.

4. Segmentacja seniorów i senierek – typologia person

Analiza wypowiedzi rozmówców potwierdziła, że grupa osób 60+ jest silnie zróżnicowana wewnętrznie. Jak zauważył jeden z bibliotekarzy: „Seniorzy... to wewnętrznie zróżnicowana grupa osób o różnym

statusie ekonomicznym, o różnej sprawności, różnej też płci – to jest inny człowiek 60-letni, a inny 90-letni” (IDI3). Na tej podstawie wyróżniono kilka typowych „person”, przykładowo:

„Ciekawa świata i sprawna 60+” to najczęściej kobieta w wieku 60–69 lat, aktywna społecznie – często była nauczycielką lub urzędniczką – która sprawnie porusza się po ofercie biblioteki i chętnie korzysta zarówno z katalogu online, jak i z Legimi. Łączy przyzwyczajenie do tradycyjnej książki z otwartością na wydarzenia: uczestniczy w DKK, jeździ do teatru, uczestniczy w spotkaniach znanych autorów. Lubi literaturę obyczajową i kryminały, ceni autorów polskich oraz równowagę między nowościami a sprawdzonymi nazwiskami. Oczekuje kuratorskich rekomendacji, cykli tematycznych i wygodnych rozwiązań (rezerwacje, szybki dostęp do e-zasobów), które pozwalają jej bez trudu planować lekturę.

„Stała użytkowniczka filii 70+” to częściej mieszkanka okolicy filii, niekoniecznie korzystająca z narzędzi cyfrowych. Do biblioteki wpada „przy okazji piekarni czy poczty”, zostaje na rozmowę, by utrzymać relację z bibliotekarką lub bibliotekarzem. Wybiera powieści obyczajowe i historie powojenne, chętnie sięga po duży druk, a w doborze kieruje się poleceniami koleżanek i pracowników lub pracowników biblioteki. Najbardziej ceni poczucie bycia „zaopiekowaną”: listę odłożonych dla niej tytułów, klub rozmowy przy książce (bardziej towarzyski niż analityczny) i stałe punkty kontaktu z placówką.

„80+ z ograniczoną mobilnością”/izolowany(a) senior(ka) z ograniczeniami – grupa ta obejmuje kobiety i mężczyzn po osiemdziesiątce, z trudnościami w poruszaniu się i pogorszonym wzrokiem. Często nie wychodzą oni samodzielnie z domu, bywają mieszkańcami DPS-ów lub korzystają z dziennych domów opieki. Wybierają krótsze formy, książki z dużym fontem i lżejsze treści; audiobook staje się ważną alternatywą, choć wciąż niechętnie używaną i raczej tylko w sytuacjach wspomaganych przez inne osoby. Kluczowe są rozwiązania „bezprogowe”: usługa „książka na telefon”, pakiety „czytanie bez wysiłku” (duży font + audiobook), wydłużone terminy zwrotu oraz kontakt telefoniczny z rodziną/opiekunami/nimi samymi.

„Pan 65–75 selektywny” to rzadziej samodzielny bywalec biblioteki – częściej pojawia się tam z żoną – ale kiedy czyta, to z dużym

zaangażowaniem. Preferuje historię II wojny światowej, literaturę faktu, sensację i kryminał, ceni cykle i „klasyków gatunku”. Oczekuje klarownej nawigacji po zasobach: przeglądu „półki męskiej”, rekomendacji serii i wydarzeń z udziałem autorów-reporterów, które wzmacniają jego zainteresowania i pomagają szybko wybrać następną lekturę.

Dodatkowo:

Senior społeczny – szuka głównie kontaktu z innymi i uznaje bibliotekę za „drugą przestrzeń” spotkań. Może sam nie być zapalonym czytelnikiem, ale angażuje się w klub seniora, DKK czy lokalne warsztaty (np. neurobik czy kółka rękodzieła). Często to osoby poszukujące zajęcia w czasie wolnym. Ceni budowanie relacji – nawet gdy wypożycza książkę, przychodzi do biblioteki głównie po to, aby opowiedzieć napotkanym tam osobom o swoim dniu.

Senior technologiczny – nieliczna grupa starszych osób, które aktywnie korzystają z e-czytelnictwa (Legimi, audiobooki) i social mediów, potrafią zamawiać usługi przez internet. To często ludzie młodszy (60–65 lat) z wykształceniem wyższym, niebojący się nowych technologii.

Wywiady ukazały, że bibliotekarze świadomie dostosowują działania do tych segmentów (np. rozwieszają plakaty w placówkach kultury, organizują warsztaty, rozwożą książki do domów, rekomendują literaturę i rozmawiają w sposób pogłębiony z osobami tego potrzebującymi). Opis wewnętrznych podgrup seniorów był zgodny z założeniami badania – respondenci wyraźnie różnicowali młodszych (około 60+) od najstarszych (80+, z ograniczoną sprawnością). Oczywiście przedstawiona powyżej propozycja segmentacyjna jest dużym uproszczeniem, bo znamy przecież przypadki, gdzie niepełnosprawność czy zależność przydarza się także młodszymi osobom, zaś osoby będące w etapie tzw. starczej starości (75–90) lub sędziwej (powyżej 90 lat) mogą pozostawać relatywnie sprawne (intelektualnie i fizycznie). Dodatkowo zaproponowane modele należy zgodnie z zasadą segmentacji traktować jako swoiste typy idealne, co oznacza, że nie jest konieczne znalezienie konkretnych osób, które będą dokładnie odwzorowywały styl i sposób czytelniczej

konsumpcji opisanej w tej typologii. Co więcej, niektóre zespoły cech charakterystycznych dla przedstawionych person mogą się pokrywać w różnych obszarach.

5. Kluczowe wątki

Na etapie analizy przeprowadzonych wywiadów wyodrębniono kluczowe wątki, które wspólnie tworzą pewien obraz części seniorów (opisano konteksty ich zaangażowania w czytelnictwo oraz działalność biblioteczną) oraz roli bibliotekarzy. Dla przypomnienia: przedstawiona rzeczywistość ma nie tylko charakter diagnostyczny, stanowiący w pewnym stopniu powtórzenie obserwacji wykonanych już w ramach innych badań (o części z nich jest mowa w I części raportu), ale przede wszystkim powinna być odczytywana jako punkt wyjścia do zaprojektowania nowych działań, o których piszemy na końcu tego raportu.

5.1. BIBLIOTEKA JAKO TRZECIE MIEJSCE VS. „PRAGMATYCZNA WYPOŻYCZALNIA”

W mniejszych filiach bibliotecznych najłatwiej budować relacje. Kameralne warunki, znajome twarze i „atmosfera domu” sprzyjają rozmowie oraz dłuższym wizytom. Seniorzy często „wpadają przy okazji sprawunków”, ale zostają, by się wygadać i pobyc z ludźmi – książka bywa tu pretekstem do kontaktu.

Bibliotekarki i bibliotekarze zwracają też uwagę na aranżację wnętrza – wygodne fotele, stoły do czytania czy kąciki z kawą sprzyjają seniorom. Jak wskazał jeden z rozmówców, dla wielu seniorów sama możliwość odwiedzenia go w bibliotece, „żeby nie tkwić cały czas w domu”, jest równie ważna jak dostęp do książek (IDIi). Aby „gościna” była w pełni satysfakcjonująca, bibliotekarz musiał zadbać o stworzenie przyjaznego kącika: fotel, stolik, nastrojowa lampka – co ważne: doświetlająca miejsce ewentualnej lektury. Te elementy wnętrza

szybko zostały polubione przez starszych czytelników. Z drugiej strony część respondentów zauważyła, że seniorzy nie zawsze czują się zaproszeni – potrzebna jest aktywna promocja oferty i przyjazna atmosfera, bo często myślą, że biblioteka jest miejscem tylko dla dzieci czy młodzieży.

Odmienne rytm panuje w gmachach głównych, gdzie większy ruch i bardziej „korporacyjne” pierwsze wrażenie skracają długość kontaktu (w przeciwieństwie do dystansu) i ograniczają przestrzeń na dialog. Z tych obserwacji wynikają konkretne wnioski: należy wzmacniać sieć małych, przyjaznych punktów oraz aranżować w dużych budynkach wydzielone „mikrostrefy” dla seniorów – z fotelami, ciepłym światłem, możliwością wypicia kawy czy herbaty i tablicą z poleceniami lektur.

5.2. POSTAWY BIBLIOTEKARZY WOBEC SENIORÓW I POTRZEB OSÓB STARSZYCH

Rozmówcy często mówili o empatii i cierpliwości wymaganej w kontaktach z seniorami. Podkreślali, że biblioteka powinna być „oazą” – miejscem, gdzie osoba starsza zawsze znajdzie zrozumienie. Jak opisywał jeden z bibliotekarzy: „Seniorzy... potrzebują, żeby ich wysłuchać... nie jest to tylko biblioteka, tylko miejsce, do którego można przyjść i w którym zawsze znajdzie się zrozumienie. To nie jest tylko miejsce z książkami” (IDI1). W wielu wypowiedziach pojawił się motyw rozmowy ponad książką – seniorzy często przychodzą na spotkanie, żeby mieć z kim porozmawiać, a książka stanowi tylko pretekst do wyjścia z domu i mierzenia się z dojmującą samotnością.

5.3. CZYTELNICZE REKOMENDACJE I OPIEKA CZYTELNICZA

Silne oczekiwanie kuratorstwa czytelniczego sprawia, że seniorzy traktują bibliotekarki i bibliotekarzy jak zaufanych doradców, którzy znają ich czytelnicze preferencje. Często proszą o coś „podobnego”, „tej samej autorki”, „nie za grube, o miłości, ale nie cklewe”. Ten rodzaj

opieki czytelniczej przybiera bardzo konkretne, codzienne formy: indywidualne półki z odłożonymi książkami, listy rezerwacji, telefony z wiadomością „Przyszła pani książka” czy nawet pakiety wysyłane do domów pomocy społecznej. W ten sposób biblioteka staje się przestrzenią osobistej rekomendacji i troski, w której książka jest nośnikiem relacji. Jednak ten model, choć niezwykle skuteczny w budowaniu więzi, wiąże się też z ryzykiem przeciążenia bibliotekarek i bibliotekarzy. Wymaga on czasu, uważności i pamiętania o indywidualnych gustach czytelniczek i czytelników. Dlatego konieczne są rozwiązania systemowe – proste narzędzia, takie jak szablony list, krótkie ankiety preferencji czy arkusze typu CRM (Customer Relationship Management), które pomogą uporządkować i wesprzeć tę istotną dla relacji, lecz wymagającą formę pracy.

5.4. DKK/UTW: KLUB KSIĄŻKI VS. KLUB TOWARZYSKI

W części Dyskusyjnych Klubów Książki rozmowa często odrywa się od samej lektury i przechodzi w swobodną wymianę doświadczeń, wspomnień oraz poruszenia tematów codziennych. Choć funkcja integracyjna przeważa nad analizą książki, efektem jest wyraźny wzrost lojalności i częstsze odwiedziny uczestników. W ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku z kolei obserwuje się dużą frekwencję na zajęciach ruchowych – takich jak gimnastyka, basen – oraz na aktywnościach warsztatowych, np. rękodzielniczych. Znacznie mniejsze zainteresowanie towarzyszy wykładom o ambitniejszej tematyce, np. dotyczącym historii sztuki; wielu seniorów deklaruje, że chce znać temat z wyprzedzeniem i często rezygnuje, zanim spróbuje. Dlatego do oferty czytelniczej warto dodawać tzw. kotwice obecności – elementy, które zachęcają do uczestnictwa, jak warsztat, ruch czy integracja. Zajęcia ambitniejsze lepiej sprawdzają się, gdy łączą kilka form: mikrowykład, rozmowę oraz miniaktywność własną, która pozwala seniorom poczuć się współtwórcami wydarzenia. Poszukiwanie nowych formatów pracy z osobami starszymi może być przedmiotem jednej ze ścieżek edukacyjnych dla bibliotekarzy.

5.5. DOSTĘPNOŚĆ I MOBILNOŚĆ – „KSIĄŻKA NA TELEFON”, DPS, TERMINY

Usługa „książki na telefon” funkcjonuje w wielu bibliotekach, choć nie zawsze jest dobrze widoczna dla czytelników. W niektórych miejscach przyjęła formę uporządkowanego modelu, opartego na zeszycie preferencji, w którym co miesiąc wymienia się zestaw książek. W innych przypadkach to raczej spontaniczne działania – bibliotekarka lub bibliotekarz podwozi książki seniorom, przekazując je szybko i bez formalnych rytuałów, choć zawsze znajduje chwilę na rozmowę. Ten codzienny, niemal opiekuńczy wymiar usługi pokazuje, jak silna jest u osób starszych potrzeba kontaktu i obecności.

Jednocześnie bibliotekarze wskazują na szereg braków: brak jednolitych procedur (kto jest uprawniony, jak zamawiać, jak zapewnić bezpieczeństwo pracownikom w terenie), nieregularną promocję inicjatywy i nieuwzględnianie kosztów transportu. Wszystko to sprawia, że działanie, mimo ogromnego potencjału społecznego, pozostaje rozproszone i zależne od zaangażowania pojedynczych osób.

Dlatego potrzebnym rozwiązaniem wydaje się stworzenie spójnego standardu – „Książka na telefon 2.0”. W jego skład wchodziłby gotowy pakiet dokumentów: regulamin, formularz zamówienia, karta preferencji oraz niewielki budżet kilometrowy wspierający dojazdy. Dodatkowym rozwiązaniem byłoby wyznaczenie jednego dnia dowozów w miesiącu i włączenie do pomocy wolontariuszy, np. młodzieży w ramach inicjatyw międzypokoleniowych. Dzięki temu prosta, codzienna praktyka mogłaby zyskać rangę profesjonalnej, widocznej i systemowo wspieranej usługi.

5.6. FORMAT MATERIAŁÓW: DUŻY FONT / AUDIOBOOK / E-CZYTELNICTWO

W bibliotekach książki z dużym fontem znikają z półek szybko, bo są niezwykle pożądane przez starszych czytelników. Audiobooki również znajdują swoich zwolenników, choć nie każdy senior potrafi od razu się do nich przekonać. Coraz częściej młodszy członkowie grupy 60+

decydują się na e-czytanie – korzystają z platform takich jak Legimi czy Empik Go, co z jednej strony zwiększa dostępność książek, ale z drugiej ogranicza ich fizyczne wizyty w bibliotece. Ten paradoks cyfryzacji, która jednocześnie ułatwia kontakt z literaturą i oddala czytelnika od samej instytucji, bibliotekarze mogliby rozwiązywać poprzez hybrydowe formy działania. Łączą one nowoczesne narzędzia – kody do platform cyfrowych – z wydarzeniami odbywającymi się na miejscu, np. klubami dyskusyjnymi czy spotkaniami autorskimi. W ten sposób cyfrowe zasoby stałyby się impulsem do kontaktu osobistego, a nie jego zamiennikiem.

Praktycznym krokiem w kierunku większej dostępności są osobne strefy „łatwego czytania”, wyraźnie oznaczone i przyjazne wizualnie. Znajdują się tam książki z dużym fontem, krótsze formy i tzw. komfortowe serie, które nie wymagają dużego skupienia. Obok warto tworzyć „audio-wyspy” – miejsca, gdzie można posłuchać fragmentów książek, oraz punkty konsultacji, w których bibliotekarz pomaga w obsłudze e-czytników czy instalacji aplikacji. Takie rozwiązania łączą tradycję z nowoczesnością i odpowiadają na realne potrzeby współczesnych seniorów.

5.7. TECHNOLOGIA: OD NIEUFNOŚCI DO SPRAWNOŚCI

W zakresie technologii widać szerokie spektrum zachowań – od osób, które unikają nieznanych numerów i z rezerwą podchodzą do SMS-ów, po „zaradnych seniorów”, którzy potrafią samodzielnie przejrzeć katalog online i sprawdzić dostępność tytułów w innych filiach. Bibliotekarze mogliby odpowiadać na te różnice, organizując mikroszkolenia trwające zaledwie 15-30 minut i prowadzone przy kontuarze. Podczas takich minilekcji można uczyć seniorów wyszukiwania książek, ich rezerwacji w katalogu czy podstaw korzystania z platform Legimi i Empik Go. Dla osób, które potrzebują indywidualnego wsparcia, można rozważyć stworzenie specjalnej „linii pomocy” – przez WhatsApp lub telefon – gdzie bibliotekarz krok po kroku tłumaczy, jak wykonać konkretne czynności. Całość opiera się na zasadzie pełnej przejrzystości i prostoty: zero żargonu,

komunikaty w języku zrozumiałym i drukowane „ściągawki”, które senior może zabrać do domu.

5.8. PŁEĆ I PREFERENCJE

W analizowanych wypowiedziach bibliotekarzy wyraźnie widać różnice płci w preferencjach czytelniczych. Kobiety, stanowiące większość wśród senioralnych czytelników, chętnie sięgają po literaturę obyczajową, historie rodzinne i powojenne, a także po książki autorów polskich. Często wybierają tytuły, które stają się pretekstem do rozmowy – tzw. książki do dyskusji, pozwalające podzielić się refleksją czy wspomnieniem. Mężczyźni natomiast, choć stanowią mniejszość, mają swoje wyraziste upodobania: interesują się literaturą faktu, historią II wojny światowej, sensacją i kryminałem. Często szukają konkretnych serii lub autorów, traktując lekturę bardziej zadaniowo, jako źródło wiedzy lub sposób podtrzymania pasji. Bibliotekarze zauważają, że frekwencja wśród panów rośnie, gdy towarzyszą im partnerki – wspólne przyjście do biblioteki bywa impulsem do aktywniejszego uczestnictwa w życiu czytelniczym. Zagadnienie (nie)uczestnictwa mężczyzn w kulturze instytucjonalnej (a w tej kategorii mieszczą się także biblioteki) jest problemem szerszym, jednak warto nie gubić panów z widnokręgu i nadal poszukiwać sposobów i formatów angażowania ich do bibliotecznego życia, np. poprzez wspólne projektowanie rozwiązań (warsztaty Design Thinking, User Experience).

5.9. FINANSE I PARTNERSTWA

Finansowanie działań bibliotek na rzecz seniorów pochodzi z różnych źródeł: środków ministerialnych, samorządowych (gmina lub miasto), dotacji Instytutu Książki w ramach programów takich jak DKK, funduszy centralnych (PEFRON, który finansuje zakupy książek z dużym drukiem) oraz wsparcia ze strony spółek skarbu państwa, np. LOTTO. Część inicjatyw utrzymuje się także dzięki drobnym składkom klubowym. Pomimo tej różnorodności bibliotekarze wskazują na

szereg barier finansowych – przede wszystkim konieczność wniesienia wkładu własnego, np. w wysokości 20%, który blokuje możliwość aplikowania o środki przez mniejsze biblioteki. Problemem pozostaje również zbyt mały budżet na zakup nowości wydawniczych i pozycji z dużym fontem, a także brak funduszy na dojazdy do czytelników oraz wynagrodzenia dla bibliotekarzy za dodatkową pracę.

W codziennej pracy niedobory finansowe bibliotekarze starają się rekompensować współpracą i budowaniem lokalnych partnerstw. Najczęściej wymienianymi sojusznikami są Uniwersytety Trzeciego Wieku, Kluby Seniora i Senior+, Domy Pomocy Społecznej i Ośrodki Pomocy Społecznej, a także parafie, szkoły, media lokalne i domy kultury. Wspólnie organizują spotkania, udostępniają sale na wydarzenia, prowadzą wyjazdy do teatru czy wspólne akcje czytelnicze. W działania senioralne włącza się także młodzież, np. jako wolontariusze pomagający przy organizacji wydarzeń lub dowożeniu książek. W efekcie biblioteka staje się centrum lokalnej sieci współpracy, łącząc instytucje, które wspólnie wspierają rozwój czytelnictwa wśród osób starszych.

Oba opisane aspekty – poszukiwanie środków finansowych i tworzenie partnerstw/sieciowanie lokalnych podmiotów – były wskazywane przez respondentki i respondentów jako wymagające wsparcia kompetencyjnego.

5.10. NEGATYWNE PRZYPADKI I NAPIĘCIA

W wypowiedziach bibliotekarzy powtarzał się motyw rozdziwienku między deklarowanym zainteresowaniem a faktyczną frekwencją. Seniorzy często mówią, że chcieliby, by im coś zorganizować, lecz gdy wydarzenie dochodzi do skutku, nierzadko się na nim nie pojawiają. Podobny problem dotyczy spotkań o bardziej ambitnej tematyce – takich jak wykłady o sztuce – które przyciągają niewielką publiczność, jeśli nie są prowadzone w angażujący sposób. Bibliotekarze zwracali też uwagę na wyraźny podział wśród seniorów: z jednej strony są osoby „czytające nałogowo”, z drugiej – „klubowicze towarzyscy”, czyli uczestnicy spotkań przychodzący głównie dla relacji. Obie grupy rzadko się przenikają, co utrudnia tworzenie wspólnych inicjatyw. W tle tych

zjawisk pojawia się również przeciążenie personelu – bibliotekarze starają się łączyć czasochłonną opiekę i rozmowy z codziennymi obowiązkami, co bywa trudne przy ograniczonych zasobach. Niezmiennym problemem pozostają także bariery architektoniczne i transportowe, szczególnie dotkliwe w przypadku osób, które nie mają żadnej alternatywy poza usługą dowozu książek do domu.

6. Wnioski przekrojowe

Relacje kuratorskie mogą stać się jednym z kluczowych kierunków rozwoju pracy z seniorami – nie są dziś powszechną praktyką, lecz bibliotekarze widzą w nich duży potencjał. Warto dążyć do wprowadzenia prostych form indywidualnych rekomendacji, np. półek z odłożonymi książkami czy list poleceń „dla Pani/Pana”, a także wypracować narzędzia wspierające pamięć o preferencjach czytelnich.

Oferta „komfortowego czytania” – książki z dużym fontem, krótsze formy, audiobooki czy pakiety tematyczne – powinna zostać rozwinięta w sposób systemowy. Obecnie są to działania rozproszone, realizowane w zależności od możliwości placówki. Warto dążyć do tworzenia specjalnie oznaczonych stref łatwego czytania, wspieranych przez zakupy centralne oraz wymianę sprawdzonych rozwiązań między bibliotekami.

Działania hybrydowe online-offline pozostają w dużej mierze postulatem, ale stanowią kierunek, w którym biblioteki będą musiały się rozwijać. Warto łączyć e-czytelnictwo (np. kody Legimi) z działaniami integracyjnymi – klubami książki, spotkaniami autorskimi czy dyskusjami wokół lektur. Takie połączenie może pomóc utrzymać kontakt z czytelnikami 60+, którzy coraz częściej korzystają z zasobów online.

Mikroszkolenia cyfrowe – krótkie, spokojne instruktaże przy komputerze lub w klubach seniora – to proste rozwiązanie, które warto upowszechnić. Doświadczenia z wybranych bibliotek pokazują, że takie działania zwiększają pewność seniorów w korzystaniu z katalogów

i aplikacji. Można je rozszerzyć, przygotowując wspólne materiały dydaktyczne czy drukowane ściągawki do samodzielnego użytku.

„Książka na telefon” to jedna z najczęściej wymienianych, ale nie w pełni ustrukturyzowanych inicjatyw. Warto opracować jednolity standard tej usługi, obejmujący wzory formularzy, procedury bezpieczeństwa i zasady współpracy z wolontariuszami. Dzięki temu biblioteki mogłyby częściej i bez obaw realizować dostawy książek do domów osób o ograniczonej mobilności.

Współpraca z Uniwersytetami Trzeciego Wieku i Klubami Seniora to praktyka, która dobrze rokuje i powinna być wzmacniana. Łączenie aktywności ruchowej, edukacyjnej i czytelniczej w jednym wydarzeniu zwiększa uczestnictwo seniorów i pozwala dotrzeć do nowych grup.

7. Macierz bariera → interwencja (propozycje wdrożeniowe)

Każda z poniższych par „bariera–interwencja” znajduje odzwierciedlenie w opracowanej macierzy (także pokrewnej celom badania), która może być podstawą do planowania konkretnych działań.

Bariera	Interwencja (sugestia kierunkowa)	Dla kogo?
Ograniczona dostępność fizyczna (schody, dystans, brak transportu)	Rozwój i upowszechnienie usług dostarczania książek do domu; tworzenie prostych standardów obsługi i współpracy z wolontariuszami	Osoby najmniej mobilne
Brak książek z dużym fontem i materiałów łatwych do czytania	Rozszerzenie oferty książek z dużym fontem, krótszych form i audiobooków; systemowe wspieranie zakupów lub wymian między placówkami	Seniorzy 70+ i 80+
Niska frekwencja na ambitnych wydarzeniach	Łączenie treści literackich z elementami aktywizującymi (rozmowa, miniaktywizacja, część warsztatowa)	Seniorzy aktywni 60+

Bariera	Interwencja (sugestia kierunkowa)	Dla kogo?
Niski udział mężczyzn w działaniach czytelniczych	Włączanie tematyki historycznej, reportażowej i faktograficznej do oferty klubów czytelniczych; promocja męskich wzorców lektury	Mężczyźni 60–75
Niefuność wobec technologii	Wprowadzanie prostych form nauki obsługi katalogu i platform e-czytelniczych (mikroszkolenia, drukowane instrukcje, wsparcie indywidualne)	Seniorzy uczący się cyfrowo
Przeciążenie personelu i ograniczone zasoby czasowe	Opracowanie prostych narzędzi wspomagających zarządzanie relacjami z czytelnikami (listy preferencji, krótkie ankiety, szablony kontaktu)	Pracownicy bibliotek
Ograniczony dostęp do informacji poza internetem	Wspieranie druku i dystrybucji prostych, lokalnych biuletynów informacyjnych o wydarzeniach i nowościach bibliotecznych	Seniorzy o mniejszych kompetencjach cyfrowych
Bariery ekonomiczne (niski budżet bibliotek na działania senioralne)	Szkolenia z pozyskiwania grantów i pisanie wniosków (projekty lokalne i ogólnopolskie); nawiązywanie partnerstw z firmami i lokalnymi przedsiębiorcami (np. sponsoring, rady gospodarcze); organizacja zbiórek społecznościowych na wydarzenia senioralne	Pracownicy bibliotek

8. Planowanie przyszłych działań.

Perspektywa 5–10 lat

W nadchodzącej dekadzie zmieni się profil czytelnika-seniora i sposób, w jaki biblioteki będą musiały reagować na jego potrzeby. Nowi seniorzy będą znacznie bardziej obcy cyfrowo – korzystający z aplikacji, przyzwyczajeni do natychmiastowej rezerwacji, podglądu zasobów i prostego interfejsu biblioteki. Wymagać będą nie tylko dostępności, lecz także jakości obsługi porównywalnej z usługami komercyjnymi (UX, szybkość reakcji, personalizacja).

Równolegle rozwijać się będą mikrofilie i punkty partnerskie – małe, przyjazne przestrzenie zlokalizowane w domach kultury, klubach

seniora czy przychodniach. Dzięki temu biblioteki będą bliżej użytkownika, zwłaszcza w społecznościach o ograniczonej mobilności.

Zmieni się też sama forma lektury: treści audio, e-booki i krótsze formy zyskają na popularności, bo seniorzy coraz częściej będą szukać „czytania bez wysiłku” – dostępnego, ergonomicznego, z dużym kontrastem i fontem przyjaznym dla wzroku. To oznacza konieczność inwestycji w zasoby i technologię, które łączą komfort z nowoczesnością.

W tym pejzażu bibliotekarz-kurator stanie się standardem – nie tylko pracownikiem obsługi, lecz przewodnikiem i doradcą pomagającym poruszać się po świecie książek i multimediów (a nawet szerzej – spraw społecznych). Jego praca będzie wspierana przez systemowe narzędzia, takie jak proste rozwiązania typu CRM, listy poleceń czy rekomendacje tematyczne. Biblioteka przyszłości, odpowiadając na potrzeby starzejącego się, lecz coraz bardziej świadomego i cyfrowego pokolenia, będzie musiała łączyć empatię z technologią i elastycznością w działaniu.

9. Konkluzje

Siła bibliotek w pracy z seniorami leży w relacjach i dostępności. Tam, gdzie pojawiają się: (1) kuratorskie rekomendacje, (2) komfortowe formaty lektury, (3) prosta technologia i (4) współpraca lokalna – seniorzy nie tylko bywają, ale czytają więcej i częściej. Nowe strategie rozwoju czytelnictwa w grupie 60+ powinny więc jednocześnie wzmacniać kompetencje miękkie bibliotekarzy, standardy operacyjne (książka na telefon, półki „łatwego czytania”), narzędzia i materiały (gazetka, ściągawki, CRM) oraz mikrogranty na koszty realnych barier (duży druk, dojazdy). To najkrótsza droga do trwałego wzrostu czytelnictwa 60+.

Biblioteka jest miejscem spotkań. Badanie potwierdziło, że zdaniem rozmówców seniorzy i seniorki traktują bibliotekę przede wszystkim jako „trzecie miejsce” społecznej interakcji. Książka często stanowi pretekst do wyjścia z domu, a starsi użytkownicy szukają tam okazji do rozmowy, towarzystwa i poczucia przynależności. Tym

samym rola bibliotekarza wykracza poza doradztwo czytelnicze i staje się funkcją społeczną – animatora oraz słuchacza. Koncepcja książki jako narzędzia, a nie celu (rozumiana jako sposób na integrację, a nie tylko przedmiot lektury) przewijała się w wypowiedziach respondentów. To oznacza, że skuteczne działania muszą integrować oferty kulturalne i społeczne, nie zaś koncentrować się wyłącznie na promowaniu samego czytelnictwa.

Wszyscy badani podkreślali, że praca z seniorami wymaga przede wszystkim zrozumienia i refleksji nad własnym podejściem. Jak zauważyła jedna z bibliotekarek, warto pamiętać, iż „my też się zestarzejemy, nie wiadomo co będzie z nami” (IDI8). To przekonanie, że biblioteka może być miejscem, z którego w przyszłości będą korzystać oni sami lub ich najbliżsi, motywuje do empatycznego działania już dziś. Podsumowując, każdy z analizowanych wątków – od technologii przez przestrzeń, współpracę międzypokoleniową, kompetencje aż po społeczne znaczenie instytucji – układa się w spójny obraz: seniorzy to coraz bardziej aktywna, choć różnorodna grupa, dla której biblioteka może być (i jest) istotnym wsparciem. Kluczowe jest uwzględnienie tej wielowymiarowości i twórcze łączenie tradycyjnego czytelnictwa z nowoczesnymi formami edukacji i animacji społecznej. Bibliotekarze podkreślali, że integrowanie seniorów z życiem kulturalnym to nie tylko zadanie instytucji, ale i część ich misji – inwestycja w przyszłość czytelnictwa i społecznej spójności.

AUTOR RAPORTU

dr Bartek Lis – socjolog, badacz społeczny, animator kultury i edukator. Kierownik Działu Badań i Rozwoju w Instytucie Kultury Miejskiej w Gdańsku. Badacz, ekspert i ewaluator w trzech edycjach Generатора Innowacji – Sieci Wsparcia (2017, 2022, 2025) polegającego na tworzeniu innowacji społecznych dla środowisk senioralnych (w tym osób starszych zależnych). Pomysłodawca i realizator projektów „Zamek Otwarty. Kultura z seniorami o ograniczonej samodzielności”, „Zamek Otwarty. Kultura z dostawą do DOM-u” (Centrum Kultury Zamek w Poznaniu, 2018–2023). Wieloletni współpracownik Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „ę” (w tym m.in. edukator w projekcie „Projekowanie starości”, ekspert w projekcie „Seniorzy w Akcji”, badacz w projekcie: „Zoom na Rady Seniorów”).

Wydawca

Instytut Książki

ul. Zygmunta Wróblewskiego 6

31-148 Kraków

tel. (+48) 12 61 71 900

e-mail: [biuro\[at\]instytutksiazki.pl](mailto:biuro@instytutksiazki.pl)

